

mináns paradigmától: *bármely hatalomra* egyformán gondolhatnék, nekem olyan intenzitással talán ezért nem jut eszembe a fenti alternatívák egyike sem. Pintéernél a mai személyekből és szerepkörökből keresztezett hibridek és fiktív alakmások az ismerősből indulnak, így képesek elvezetni az általánosig.

G. K.: Ifjakkal azért is jó beszélgetni, mert hozzásegítenek új és ismeretlen világok megközelítéséhez. Meg is néztem gyorsan, ugyan mitől híres az emlegetett Laibach zenekar, s megpróbáltam elképzelni azt a hidegtelelős örömet, amit például a militáns motívumokkal dübörgővé tett szlovén vagy osztrák dalok keltenek a rajongókban. Értem én, hogy tetszik nekik a nagy Wagner bombasztikus mondása („Rendkívüli vágyat érzek, hogy megvalósítsam a művészeti terrorizmust”), de így, távolról úgy tűnik nekem, hogy hatásosan működtetett tehetségük elsődleges és elidegeníthetetlen része a gyönyörrel megélt, anarchikus agresszió. Nos, én ennek árnyékát sem vélem fölfedezni az újpesti produkcióban. Pintéeret idézőjelbe téve sem elégíti ki az elszabadultság hörgése. De abban van valami, hogy játéukban kimutatható valami egészen brutális hatáselem. Ez pedig egy – Pintér Béla és a dramaturg, Enyedi Éva által létrehozott – drasztikus

dramaturgiai megoldásnak a következtében áll elő. Pintérek tudniillik lefejezik az Oidipusz-mítoszt, megfosztva ezzel bennünket a tragédia hegyi levegőjétől, hőseiket pedig a valakivé válás esélyétől. Mert kiderül ugyan, hogy ki a bűnös, de nincs bűnhődés, nincs bukás, s ezért nincs megtisztulás sem. Ótvar hazudozás van. És ez ismerős.

Láthattuk, hogy mind a Szikszai Rémusz által kézben tartott *Višniec*-darab, mind a Kosztolányi-regényből Garai Judit által készített igen szép dramatizálás közletről mutatja az értelmiség, az írástudók megtaposását, s azok kárhoztatható vagy érthető, de mindenképpen tragikus önfeladását. A *Vérvörös Törtfehér Méregzöldben* már nincsenek költők, csak kommunikátorok, az értelmiséget pedig kollaboráns orvosok és pozícióhalmozó, díszruhás papok képviselik. Sztálin kivégzi a művészeket, Nero a költőket, Köteles Leonárdó meg a tudósokat. Életben csak a magas hivatali polcra tolt, haszonelvű ájtatosság és a mindent lebíró, központból irányított hazugság marad. Az évad eddig látott, közéleti gondokat csokrosító előadásainak mélyén Shakespeare a Szkéné előadásába is vendégül hívott *LXVI. szonettjének* fájdalma és tehetetlensége van: „Az Érdem itt koldusnak született / És hitvány Semmiségre pompa vár.”

JÁSZAY TAMÁS

EZ EGY ÜZENET NEKTEK

A disztópiák szezonja

Amikor e sorokat írom, még csak bő fél éve élünk a koronavírus-járvány valóságában, de színpadjainkon máris hangsúlyosan szerepelnek az antiutópiák. Ennyire gyors reagálású lenne a magyar színház? Igen is, meg nem is: mindhárom, alább tárgyalt premiért az előző évad második harmadára, illetve végére tervezték – filológiai csemege volna tudni, hol mi változott, mi lett kevésbé vagy jobban hangsúlyos a kényszerszünet, az újrakezdett próbák hatására. (Tippjeim vannak: a szegedi 1984 és az örkényes *Zürzavar 2045* esetében is komoly szerep jut az arcot védő-takaró, a közegbe szervezve beépített álarckoknak.)

A 20. században újra és újra megrajzolt disztópiák számos fenyegetése mostanra mindennapos valóság lett, ezt ki hisztérikusan, ki közömbösen veszi tudomásul. Elfogadható reakció a nevetés is, gondoljunk csak az idén különösen nagy karriert befutott Orwell-mémre, miszerint a szerző leghíresebb művét figyelmeztetésnek szánta, nem pedig kézikönyvnek. Az alapértelmezetten leggyakrabban szöveg formájú disztópiák (Ray Bradburytól Margaret Atwoodig, Aldous Huxley-től George Orwellig, Anthony Burgesstől Suzanne Collinsig és tovább) előszeretettel találnak utat más médiumok, így a film és a színház felé. Cinikus énem a médiumváltás mögött alapvetően

pénzügyi motívumokat gyanít, de a hatás megsokszorozódása szintén elfogadható érv.

De miben is állna a kívánt hatás? Javarást talán abban, hogy a mára közös erővel valóságközelivé tett rémálmokban ráismerjünk a saját életünkre, miközben halkan azzal nyugtatjuk magunkat, hogy ez az egész nem rólunk szól. Az alkotók habitusától és a célközönségtől függ, hogy mennyire adják és veszik az itt és mostra utaló jeleket. Hogy mindennek az eredménye felismerés vagy csak cinkos összenevetés lesz, sok mindentől függ. Spoiler következnek: az alábbi három bemutató egyike sem győzött meg arról, hogy képesek vagyunk helyükön kezelni a disztópiákat. Értem ezt úgy, hogy miközben átgondolt, következetesen építkező munkákról beszélünk, a készítőik mintha maguk is bizonytalanok lennének a direkt és rejtett üzenetek ideális arányát illetően.

Az Örkény Stúdióban látható, alig másfél órás '84 Mikó Csaba háromszereplős, koncentrált adaptációja, amely szűkszerűen összpontosít Winston Smith, Julia és O'Brien triójára. Nem időzik, helyesebben ügyesen bánik azzal, amivel a legtöbb disztópia szerzője néhány vagy inkább sok tucat oldalon át szívesen elbábrál, ti. a félelmetesen idegen, mégis ismerős világ részletekbe menő megkonstruálásával. Mikó mintha adottnak venné tudásunkat, de valójában az Orwellt nem is-

Zsigmond Emőke a Zűrzavar 2045-ben. Fotó: Horváth Judit

merők sem maradnak le semmiről, hiszen afféle desztillátumot kapnak a regény atmoszférájából.

Kálmán Eszter hangfalakból, mikrofonokból, kábelekből álló szűk díszlete, szűrket szűrkével keverő egyenjelmezei és -kellékei kézre állnak Widder Kristóf monokróm rendezéséhez. A szerző ötletét jól működteti a rendező: Winston Smith enyhén zavarodott elméjében járunk, ahol az egymással amúgy sem problémamentes viszonyt ápoló valóság és fantázia mostanra rendesen összekeveredett, és a beszűrődő hangok nem segítenek a biztos pontok megtalálásában. Winston kétségbeesetten kapaszkodik évekkkel ezelőtti (valós? képzelt?) emlékfoszlányokba, megrögzötten ismételteti őket magában, ettől remélve valamifajta megváltást. Az előadás egyetlen hatalmas, a szó minden értelmében kihangosított, legalább háromszereplős belső monológ arról, hogy a valóság nem létezik, csak annak különböző lehetséges és lehetetlen értelmezései.

A monologizáló Winston partnerei, beszélgetőtársai, terápiás segítői vagy inkább akadályozói az ébredés folyamatában egy nő és egy férfi. Julia a teste révén lázad: a központilag megvetett szerelem és szexualitás mozgatja tetteit, miközben szokatlan tájakra kalauzolja Winstont. A magát ellenállónak mondó, valójában könyörtelen emberkínzó O'Brien a lélek megregulázásában hisz: jovióális álarcá mögött nem egyszerűen a rendszer csavarja, hanem egyik első mozgatója rejtőzik.

Nagyszerű, hogy ezentúl Bajomi Nagy Györgyöt látni nem kell Szombathelyre elzarándokolni. Nem lep meg Winstont: hibátlanul hozza a megtettesült kiszolgáltatottságot, a reménybe való megrendítő kapaszkodást. Arcán, testén ott a küzdelem, a görcsösen őszinte akarás, hogy megértse a rendszer működését akkor is, ha az az életébe kerül. Mácsai Pál szik-

rázóan okos O'Brienje klinikai kísérletezésben utazó pszichológus, aki lenyűgöző pontossággal szkennelni be áldozatait. Élő lelkiismeretként és láthatatlan istenségként beszél a színpad szélén lévő mikrofonokba. Ki ne dőlne be megnyugtató szavainak, már csak azért is, mert a hangja olyankor is jelen van Winston fejében, amikor amúgy semmi keresnivalója nem lenne ott. Zsigmond Emőke a rendszer tökéletes katonáját mutatja, egy mozgó, lélegző gépet. Tudja, hogy a lázadás első számú eszköze mindig kéznél levő teste, de hogy Winston gyengédsége valójában jelent-e valamit a számára, rejtély marad.

A szigorúan összehúzott fókusz után a tágas panoráma jóval több levegőhöz enged jutni. Meglepő lehet, de Horgas Ádám szegedi 1984-e helyenként kifejezetten humoros: a regényt adaptáló rendező jól érzékeli, hogy közel három órán keresztül elviselhetetlen lenne az egy az egyben színpadra tett orwelli világ. (Winston és Julia menzabéli ismerkedése már-már tiniregényes lenne, ha nem épp egy embertelen diktatúrában járnánk.) Horgas Ádám átirata alapos munka, a regény szinte összes fontos fő- és mellékszereplője, a kulcsjelenetek mind jó ritmusban tűnnek fel. A rendezőnek köztudottan jó érzéke van a nagy formához: Horgas Péter vetítésvászonnal, mozgó falakkal felszerelt, szürke alaptónusú, nagyszabású díszlete, Bodor Johanna látványos, nem csak a tánckart végig aktívan foglalkoztató koreográfiája, Bujdosó Nóra változatos és funkcionális jelmeztára mind a színes, szélesváznú szórakozást garantálják.

Lehet, hogy ez pejoratívan hangzik, de az említett és további körülmények mégis mind arra engednek következtetni, hogy itt a show legalább annyira fontos, mint a mögöttes gondolatok. Horgas szereti a hatásos, szimbolikus képeket: Winston Smith koporsószerű szekrényben bujkál a nyitójelenetben, és végül a

rettegett 101-es szobában is ez válik majd kínzóeszközzé. Jut rá hely és idő, hogy megismerjük becsődölt magánéletét és reménytelen munkáját, de ami ebben az előadásban a legmarkánsabb, az a háttér, a Nagy Testvér által irányított veszett világ felépítése.

Bár az örkényes '84-ben is emlékezetes az Óceánia felsőbbrendűségét szajkózó és a széliránytól függően Euráziát vagy Keletáziát ócsárló kormányzati propaganda megjelenítése, a szegedi előadásban ez szinte főszereplővé válik. Orwell szövege apró ráncfelvarrások után máris célt ér, lásd például az alábbi beismerő vallomást: „Goldsteinnel személyesen tartottam a kapcsolatot, aki külföldről támogatta a hazaáruló civileket és a menekülteknek álcázott terroristákat.” A közönség érezhetően felhördül és/vagy megkönnyebbül a hasonló mondatoknál, nyilván velem van a baj, hogy az ennyire direkt utalásokért mérsékelten rajongok, ahogy a „Milyen évet írunk?” kérdésnél is a kelleténél beszédesebbnek tartom a hosszás tévovázást.

Sokan egyvalaki miatt váltanak majd jegyet erre az előadásra: Alföldi Róbert O'Brienéért. Akinek nem nehéz vonzóvá válnia, hiszen a taszítóan szögletes világban sikkes eleganciával, laza magabiztossággal közlekedik. A rabszolgák hitetlenkedve nézik, ahogy kifogástalan kék öltönyében kedélyeskedik velük. Izgalmas az a talán atyai, talán homoerotikus viszony, amelyet O'Brien megsejtet a fiatal Winston Smith irányába: többször közvetlen közlőről mélyen a szemébe néz, mintha gondolataival akarna üzeni valamit, amit szavakkal nem mondhat ki. Rétfalvi Tamás Winstonjának sorsa attól tragikus, hogy még az egész élet előtte áll, és esélye sem mutatkozik arra, hogy az valaha is jobb legyen. Még tud lelkesedni és lángolni, naivan rácsodálkozni akkor is, ha körülötte mindenki gépiesen rázza a fejét. Ágoston Katalin a Winston álmaiban megjelenő nőalakokat játssza: soha nem ismert anyját, meg persze Juliát, aki kacér élvezettel figyeli a férfi szerencsétlenkedéseit. Szerethető alakok lesznek, akikért lehet és kell is aggódni, és akiknek a sorsa eleve megpecsételtett.

„Ez egy üzenet nektek” – hangzik el többször a jövőnek emléket hagynó Winston szájából egyértelműen ránk, az itt és most ülő nézőkre utalva. A sátáni O'Brien a kivilágított nézőtérre mutatva szembesíti a meggyötört kisembert azzal, hogy kiáltásai néma közönybe hullanak. Teátrális pillanat, persze, de azért beleborzong az ember. A jövő megérkezett.

Zárásképp vissza az Örkénybe, ezúttal a nagyszínpadra: a *Zűr-zavar 2045* ősbemutatója több szempontból is kilóg a sorból. Az enigmatikus látnokszerző, Lev Birinszkij *Bolondok tánca* című darabja – bővebben lásd Duró Győző előszavát a *Színház 1994* júniusi dráma mellékletében, ahol az eredeti mű is olvasható – halványuló nyomaiban tapos Bánki Gergely, Gábor Sára és (az előadást rendezőként is jegyző) Polgár Csaba változó színvonalú szkeccsgyűjteményként viselkedő átírata. Azt hiszem, erősen izlés kérdése, hogyan viszonyul az ember a közel kétórás, érezhetően jó hangulatú brainstorming eredményeként született káoszhoz: az, hogy helyenként nehezen tolerálható a dolog, kalkulált mellékhatás, ami miatt kár panaszkodni a kezelőorvosnak.

A történelem egy variánsát látjuk: 2045-ben éppen centenáriumi ünnepségekre készülődik Vengrija tartomány, amelyet az Újorosz Birodalom a második világháború végén lelkesen a keblére ölelt. A szorítás mit sem enyhül az idő múlásával, de mint minden nagy birodalomban, a perifériára irányuló figyelem valamelyest lanyhul. A helyzetet nehezíti, hogy ebben az elképzelt valóságban fent és lent egyaránt telivér idioták tevékenykednek: miközben habitustól függően kevésbé vagy eléggé elkacarászunk a nézőtérre, a kiállított látvány forradalomról, jövőképről, új generációkról összességében igencsak elkeserítő. A gogoli kesernyés humor a Monty Python abszurdjával párosulva felemás eredményt hoz.

Mi? '84

Hol? Örkény Színház, Stúdió

Kik? Bajomi Nagy György, Zsigmond Emőke, Mácsai Pál / George Orwell 1984 című regénye alapján írta: Mikó Csaba / Dramaturg: Gábor Sára / Díszlet, jelmez: Kálmán Eszter / Zene: Bakk-Dávid László / Rendező: Widder Kristóf

Mi? George Orwell: 1984

Hol? Szegedi Nemzeti Színház

Kik? Rétfalvi Tamás, Ágoston Katalin, Alföldi Róbert és sokan mások / Díszlet: Horgas Péter / Jelmez: Bujdosó Nóra / Bábok: Kiss Attila Etele, Tóth Andrea / Zene: Horgas Ádám / Koreográfus: Bodor Johanna / Színpadra alkalmazta és rendezte: Horgas Ádám

Mi? Zűr-zavar 2045

Hol? Örkény Színház

Kik? Kerekes Éva, Znamenák István, Bánki Gergely m.v., Jéger Zsombor, Takács Nóra Diána, Zsigmond Emőke és sokan mások / Lev Birinszkij *Bolondok tánca* című tragikomédiája alapján a szövegkönyvet írta: Bánki Gergely, Gábor Sára, Polgár Csaba / Díszlet, jelmez: Izsák Lili / Zene: Matkó Tamás / Médiadesign: Juhász András, Táborosi András / Rendező: Polgár Csaba

A mindenható kormányzó, Orkány Elíz (Kerekes Éva) nagy spíler: a miniatűr szemétdomb úrnője maga alá gyűr testvért, férjet, államapparátust, miközben Szent Vlagyimir felé nyújtja kezét a havi betevőért. Uralkodásának gránitszilárdságú alapja egyetlen nagy médiahack. A Vengriját rettegésben tartó külföldi kaotista terroristákról szóló hírek gyártási folyamatát testvére, Orkány Málva (Takács Nóra Diána) felügyeli és vezényli, és hát nincs az a blőd hír, amit az istenadta nép be ne szopna, elefántbőrbe bújt kaotistáktól a fővárosra általuk rászabadított vírusig bezárólag. Izsák Lili greenboxos tévéstúdió-enteriőrje jól mutatja, hogy az egész kormányzói család a hírek szerelmesei közül kerül ki: enélkül hatalmuk mit sem érne.

A valósággal való minden egyezés természetesen szándékos, menetrend szerint jönnek is a kikacsintások. (Vagy a kínos feszengés: szerintem ciki, ha 2020-as boronajárványt, Pornmeg Gyűrmány-kormányt emlegetünk, de hát az alkotók lelke rajta, nem az enyém. Vallomás jön: a Széllkálmangrád nekem vicces.) A kormány antikaotista küzdelmét a határ túloldalán figyelő nagy testvér busásan támogatja, de van egy bibi: a valóságban nem léteznek kaotisták. Vagyis akad egy maréknyi kaotista, csak hogy ők teljesen békések, nemlázadásuk a lázadás, mindenesetre képtelenek akár alapkérdésekben is meg egyezni. Az oroszok viszont jönnek, ergo mutatni kell a káoszt, nemcsak a képernyőkön, hanem az utcákon is.

Mindenki összekeveredik és összeverekedik mindenkivel, az anarchia érhető módon csúcsra jár. Itt már valahol az előadás legvége felé járunk, amikor az alkotók a gyeplők közé dobták az összes lovat (sic!). Én pedig magamra parancsolt türelemmel és szorongással vegyes érdeklődéssel várom a szép új világ felvirradtát.